

Џон Тош
са Шоном Лангом

У трагању за ИСТОРИЈОМ

**Циљеви, методи и нови правци
у проучавању савремене историје**

Превела с енглеског
Ксенија Тодоровић

За Ника и Вилијама

Садржај

Предговор	9
1. Историјска свест	21
2. Примена историје	51
3. Грађа	83
4. Коришћење извора	116
5. Теме главног тока историјских проучавања	143
6. Писање и тумачење	175
7. Границе историјског знања	204
8. Историја и друштвена теорија	247
9. Историја у бројевима	293
10. Теорије значења	321
11. Историја према усменом предању	347
Закључак	377
Препоручена додатна литература	383
Индекс	389

Предговор

Реч *историја* у обичном говору има два значења. Односи се и на оно што се заиста догодило и на представу прошлости у делу историчара. Ова књига је увод у историју у том другом значењу. Намењена је свима које тај предмет довољно занима да се запитају како се спроводи историјско истраживање и коју сврху испуњава. Ближе речено, књига се обраћа студентима који се спремају за академски степен у области историје и за које та питања имају посебан значај.

По традицији, редовни студенти историје немају предавања о природи изабране научне дисциплине; дугогодишње место историје у нашој књижевној култури и њено представљање на нетехнички начин говоре о томе да ће се студент снаћи уз помоћ мало здравог разума и доброг општег образовања. Овакав приступ много тога препушта случају. Сви би волели да студенти размисле о томе чему служи предмет чијем ће проучавању посветити бар три године студија. Избор наставних предмета, који су много пробранији него пре двадесет година, биће насумичан ако се не заснива на јасном разумевању садржаја и опсега садашње историјске науке. Изнад свега, студенти треба да буду свесни ограничености историјског знања које је условљено карактером извора и радним методама историчара, тако да већ рано развију критички однос према огромном броју секундарних доказа које треба да савладају. Студије историје могу да се заврше без систематског размишљања о овим питањима – генерације студената су управо то радиле. Међутим, сада велики број универзитета признаје да је на тај начин умањена вредност историјских студија и стога

нуди уводне курсеве о методама и опсегу историје. Надам се да ће ова књига задовољити потребе студената који су изабрали те курсеве.

Иако се моје истраживачко искуство заснива на изучавању афричке историје и историје рода у модерној Британији, није ми намера да напишем манифест „нове историје“. Настојао сам да пренесем све разлике које постоје у текућој историјској пракси и да новије налазе сместим у контекст главног тока традиционалне историјске науке, која и даље производи велики део прворазредних историјских текстова и најзаступљенија је у универзитетској настави. Опсег историјских студија данас је тако широк да није лако одредити тачан обим ове књиге, али би без икаквих, макар и произвољних, граница дело ове дужине изгубило своју доследност. Према томе, ништа не кажем о историји науке и веома мало о историји уметности или човековог окружења. Обрада историјских извора у пракси је ограничена на вербални материјал (писани или усмени), будући да су у томе историчари највештији. Уопштено говорећи, свој избор тема ограничио сам на оне које данас студенти највише проучавају и нисам се бавио правцима који ће се, вероватно, појавити у будућности.

Међутим, чак и у тим оквирима моја теорија подсећа на минско поље. Одмах да разуверим оне који мисле да увод у проучавање историје сажима сва стручна знања. Посебна особеност струке су жустре расправе о циљевима и ограничењима историјског проучавања. Ова књига неизбежно одсликава моје погледе и прикладно је да их одмах на почетку изнесем. Суштинске тачке су: да историја има практичан друштвени значај; да исправно обављање дате намене зависи од отвореног односа према другим дисциплинама и признавања постојећих разлика, нарочито када су у питању друштвене науке; да свако историјско истраживање, без обзира на извор надахнућа, мора да буде обављено у складу са строгим критичким методом, који је главно обележје модерне академске историје. Истовремено, настојао сам да поставим те услове – а ниједан није оригиналан – у контекст недавне расправе међу историчарима и да непристрасно изнесем погледе с којима се не слажем.

Ова књига треба да истражи одређени број општих ставова о историји и историчарима, а не да послужи као полазиште некој засебној области или специјализацији. Имајући на уму да ће већина читалаца боље познавати британску него неку другу историју, на-

водим примере превасходно из те области, уз неколико појединости из историје Африке, Европе и Сједињеним Америчких Држава. Књигу би требало читати у целини, али сам у текст убацио и унакрсне референце као помоћ читаоцу који жели да се бави само једном темом.

Будући да превазилази истраживачко и ауторско искуство било ког појединца, ова књига се, више од осталих, ослања на помоћ других научника. Најновије издање имало је велике користи од савета Мајкла Пинока, Мајкла Ропера и покојног Рафаела Самјуела. Надам се да текст и даље носи печат оних који су дали критички осврт на претходна издања, нарочито Норме Кларк, Бена Фокса, Дејвида Хенигеа, Тома Хичкока и покојног Питера Селтмана. Током година је Универзитет северног Лондона пружао драгоцену подршку и наставни контекст у којем су настале идеје из ове књиге.

Књига припада жанру текстова о историји за који би се могло рећи да је настао 1961. године, с књигом Е. Х. Кара *Шта је историја?* Четрдесета годишњица обележена је 2001. године обновљеним издањем изворног текста уз Карове напомене за друго издање и нов увод Ричарда Еванса.¹ Примерци књиге *Шта је историја?* увек се могу набавити и од тренутка кад је први пут штампана, непрестано се налази на списку обавезне студентске литературе. Обновљено издање, уз сва обележја класичног дела, побуђује размишљања о садашњем месту историје као дисциплине.

Стална популарност дела *Шта је историја?* донекле је неочекивана. Кар је изван историјске струке. Није образован као историчар и никад није предавао историју. Тек у позним годинама живота посветио се писању историје (у свом вишетомном делу *Историја совјетске Русије*). До педесетих година 20. века био је, пре свега, ауторитет за међународне односе. Књига *Шта је историја?* настала је као низ предавања која је држао на Историјском факултету Универзитета у Кембриџу. То је веома полемично дело. С обзиром на Каров положај изван струке, наслов је донекле провокативан. Иако одаје поштовање великим историчарима прошлости, савремене научнике из области историје не схвата озбиљно и не може да одоли искушењу да изравна неке старе рачуне. У делу је, такође, видљив печат политичког контекста који нам се данас чини веко-

¹ Е. Н. Carr, *What Is History?*, аутор новог увода, Richard J. Evans (Palgrave, 2001).

вима далеко. Потка књиге је хладни рат, мада је у тренутку њеног настанка нагодба два блока на изглед била ближа него икад раније. Сâм Кар је гајио велике симпатије према Совјетском Савезу, посебно према владајућој елити. Осим тога, веровао је да је осамостаљивање великих простора Азије и Африке значајан корак у људском напретку. Укратко, књига има дубоке корене у сопственом времену и месту.

Према томе, никог не треба да изненади што дело *Шта је историја?* није постало образац за будуће историјске студије. Неке теме од средишње важности за Кара данас не изазивају готово ни делић интересовања. Питање друштва и појединца обрађује с дистанце, а историјску објективност тумачи на себи својствен начин. Насупрот томе, многе особености данашње историјске праксе уопште нису поменуте у књизи. Према Каровом схватању, историја припада одабраном друштву које је писмено и моћно. Нема ни примисли да историја припада и потлаченима или онима који се налазе на самој маргини друштва, па, према томе, ни помена о ономе што је касније названо „историјом одоздо“. Готово би се без оклевања могло рећи да би Кара забављала историја рода, али би одбацио усмену историју. Изнад свега, разљутио би га напад постмодерниста. И поред свог скептицизма, Кар није доводио у питање историчност писаних доказа; његово схватање историје заснива се на „великим наративима“ о напретку и моћи, који су били мета деконструктивиста.

Два су разлога која су делу *Шта је историја?* обезбедила трајни значај. Прво, та књига је установила нови жанр. Још од времена старе Грчке и Рима постављана су важна питања о природи историје, али су их постављали (и на њих одговарали) углавном филозофи. И заиста, историја овакве врсте истраживања може убедљиво да се напише без икаквог помена историчара.² Када би се, у ретким приликама, помало удаљили од свог истраживања, историчари су писали упутства за методологију, а не своја размишљања о природи историје. Кар је премостио тај јаз. Добро је познавао филозофију; истовремено је био у довољној мери историчар у пракси да би своју анализу усмерио на праве проблеме историјског истраживања. Исход је књига која језгровито бележи бројне неизгово-

² В., на пример, В. А. Haddock, *An Introduction to Historical Thought* (Arnold, 1980).

рене претпоставке историчаревог посла и подвргава их суровој критици. У исто време, полемички тон књиге подстиче критичке одговоре, будући да је више доказа које износи искривљено захтевима реторике. Та иконокласичка особина присутна је у књигама које су написане после дела *Шта је историја?* и по том узору. Међутим, 1961. година је очигледно била разделница у историјском писању. Питања која је Кар покренуо постала су део интелектуалног миљеа у којем историчари раде. Његови погледи нису могли бити пренебрегнути. Многи историчари су жучно расправљали о њима: Џ. Р. Елтон, Артур Марвик, Гордон Конел-Смит, Х. А. Лојд и други.³ Новији аутори – као што је, на пример, Људмила Јорданова⁴ – само понекад се директно позивају на Кара, али треба истаћи да раде у простору који је отворило дело *Шта је историја?*

Други разлог непрестаног одјека Каровог дела налази се у чињеници да је најочигледнија и најбитнија порука књиге и даље веома применљива. Кар је рекао да је историја „бескрајни дијалог прошлости и садашњости“.

Да бисмо сазнали о садашњости у светлу прошлости, значи да о прошлости сазнајемо у светлу садашњости. Улога историје је да унапреди дубље разумевање прошлости и садашњости преко њиховог међуодноса.⁵

Кар је подвукао закључак који логично произлази из његове премисе – да се теме и налази историјског истраживања неминовно мењају током времена. Ова тврдња делимично је била усмерена против непромишљеног емпиризма који се у то време чешће срећао код историчара него данас. Кар је хтео да се обрачуна с идејом да се до аутентичног или објективног познавања прошлости стиже путем који су утрли проверени поступци професионалаца. Показао је да се на сваком нивоу историјског истраживања – од избора изворног материјала преко готовог историјског дела – садашњост уплиће у реконструкцију прошлости. И најповршнији читалац Карове књиге схватиће да се историчари не налазе изван,

³ G. R. Elton, *The Practice of History* (Fontana, 1969); Arthur Marwick, *The Nature of History* (Macmillan, 1970); Gordon Connell-Smith, Howell A. Lloyd, *The Relevance of History* (Heinemann, 1972).

⁴ Ludmilla Jordanova, *History in Practice* (Arnold, 2000).

⁵ Carr, *What Is History?*, 62.

нити изнад историје; неки се боље од других уздигну изнад онога чиме су опхрвани савременици, али чак и најобјективнији у основи остају „у поворци“.

Историјска струка, затворена у ограничено схватање историјске теме, доживела је Каров став као револуцију; његово тумачење изазвало је очекиване оштре реакције за и против. Уопште није случајно да су убрзо после објављивања књиге установљене нове историјске подврсте, које су се намерно обраћале садашњим проблемима; друштвеној историји по обрасцу Е. П. Томпсона, новој урбаном историји, и историји Африке, на пример. Као да је Карова динамична визија односа прошлости и садашњости ослободила нову стваралачку енергију међу млађим историчарима. У том смислу, садашњи изглед академске историје носи несумњив печат Каровог утицаја. Разноврсност тема и метода у историји сигуран је знак њеног здравља, као и сталан прилив текстова који се критички односе према историјској пракси по традицији коју је створио Кар.⁶

Какво су дејство на ширу публику у међувремену имали историчари и сама историја? Резултати су мешовити. Долазак трећег миленијума у јануару 2000. године био је погодна тачка за одмеравање текућег друштвеног значаја историјског истраживања. Временски међаши ове врсте тичу се и процене прошлости и картирања будућности. У ствари, оба вида су неразрешиво повезана јер се сваки појам будућности одређује у односу на прошлост (као што је Кар подвукао). На пример, могло се очекивати да ће бити речи о односима Британије с европским континентом хиљаду година после римских освајања, или да ће се изнова процењивати друштвени и културни живот у Британији у светлу сталности и промена. Уместо тога, јавна прослава миленијума у Британији готово уопште није имала историјски контекст: тон је поставила изложба у Миленијумској куполи у Гриничу, где су главне теме људског искуства и достигнућа биле представљене у историјском вакууму. Изгледа да историчари нису имали никакву улогу у планирању прославе.

Према томе, у складу с миленијумском атмосфером, историјска перспектива уопште није показала никакво поштовање пре-

⁶ В., на пример, Richard J. Evans, *In Defence of History* (Granta, 1997); Ludmilla Jordanova, *Hisstory in Practice* (Arnold, 2000); Alun Muslow, *Deconstructing History* (Routledge, 1997). Антологија скорашњег датума, John Tosh (приређивач), *Historians On History* (Longman, 2000).

ма до сада најзначајнијем догађају 21. века – нападима на Њујорк и Вашингтон 11. септембра 2001. године. Суочени с несрећом невиђених размера, већина Американаца – и велики број њихових прекоморских пријатеља – били су опхрвани личним страхом, моралним гнушањем и жељом за осветом. Овакве реакције биле су у потпуности разумљиве, али саме по себи нису могле да буду ослонац за разумну политику према тероризму. Једанаести септембар је тачка на којој су се укрстиле многе историјске нити: раст исламског фундаментализма (у вези с *цихадом*, верским ратом); узаврела криза у Палестини; пропаст централне државне власти у великом броју исламских земаља; плима мржње према америчком мешању на Блиском истоку; светски поредак који је нестабилан још од краја хладног рата.⁷ Аналитичко размишљање, у исто време, тражи добро попуњен фонд историјског знања и хладнокрвну непристрасност, па је стога врло вероватно да ће управо то бити жртва у ситуацији коју људи углавном процењују кроз панику и бес. Једно од кључних питања света после 11. септембра биће – колико треба времена да осећање за историјску перспективу умери америчку политику.

Међутим, губитак историјске свести не погађа само оне народе које је задесила катастрофа. У садашње време британска влада се посебно опире свакој процени која је изведена из прошлости. Конзервативна влада осамдесетих и деведесетих година 20. века имала је своју визију националне прошлости коју је призивала када је било у питању супротстављање европској интеграцији, уставно преношење дела власти унутар Уједињеног Краљевства, и слично. Маргарет Тачер је тражила од нације да се одмери према постигнућима својих викторијанских предака; њена влада се много помније бавила историјом него било којим другим предметом националног наставног програма. Долазак Тонија Блера 1997. године обележио је значајну промену. Сходно свом имену, Нова лабуристичка партија, неоптерећена прошлошћу, определила се за новине. Стогодишњица постојања Лабуристичке странке готово да није ни обележена 2001. године, као да би поглед уназад могао да узбурка сећање на некадашњи радикализам и поквари изнова осмишљену странку. Неколицина Блерових јавних опаски о улози

⁷ Претходна анализа налази се у делу: Fred Halliday, *Two Days That Shook the World* (Saqi Books, 2002).

историје углавном је била негативна; на пример, током преговора који су довели до споразума са Северном Ирском (на Велики пекат), рекао је да се нада да ће се ослободити „терета прошлости“.⁸ Нови лабуристи историју посматрају као део културе којем не треба придавати посебну пажњу. Смањен је простор који су конзервативци планирали за историју у националном програму, да би се направило место за много прешнија питања, као што је, на пример, „држављанство“. Видећемо да ли је уклањањем историје Блер предао својим противницима моћно културно добро због чега ће он горко зажалити.

Насупрот одсуству занимања за историју у највишим круговима владе, велики број културних установа труди се да подстакне веће интересовање за прошлост и многе од њих у ту сврху добијају средства из буџета: сетимо се само великих националних музеја, историјских споменика које одржава Одбор за национално наслеђе, и Би-Би-Сија. То је домен онога што се назива „јавном историјом“, односно прошлост која се нуди јавној потрошњи; нема поговора да је у овом тренутку у процвату. Музеји одавно имају огроман пораст броја посетилаца, што се само једним делом може објаснити одлуком да се не наплаћују улазнице. Историја сад има значајно место у најутицајнијем медијуму популарне културне – телевизији. Има више историјских програма него раније, због чега је и настала досетка да је „историја нови баштованлук“. Теме су углавном посвећене Другом светском рату и историји енглеске монархије; квалитет програма је различит, али најбољи од њих оживљавају прошлост и подстичу неку врсту личног поистовећења.

Наравно, свака манифестација масовне културе условљена је комерцијалним обзирима. Може се приговорити, на пример, да се у случају музеја и националних споменика не истиче толико њихов допринос ширем историјском образовању колико њихова улога у туризму. Отуда постоје и различите реакције на термин „наслеђе“. Сумњиви су и политички ставови јавне историје: под велом забаве, популарни ликови из прошлости своде се на заједнички именитељ осећања, носталгије и националног поноса.⁹ Међутим, ниједна примедба не погађа циљ јер прецењује способност

⁸ Речи Тонија Блера, према *Гардијану* од 11. априла 1998.

⁹ Patrick Wright, *On Living In An Old Country: the National Past in Contemporary Britain* (Verso, 1985).

чуvara националне историје да одреде реакције на свој производ. Значајно је истаћи у вези с текућим лудилом за историјским материјалом у туризму или у медијима да је оно, у ствари, одраз различитих облика ангажмана који превазилази негативне стереотипе. Потрага за личним коренима, неопходан поглед на садашњи културни идентитет, обезбеђивање боље прође друштвеним проблемима – све то, и још много других појединости, обликује ту очараност народа прошлошћу, и не изражава се само кроз потрошњу материјала у јавној сфери већ и кроз креативне потраге појединаца, као што је, на пример, истраживање породичне историје и сакупљање старих фотографија посебног жанра или одређених места.¹⁰

Историчари су углавном неповерљиви према овако популарној примени историје, јер верују да их то одвлачи од њиховог правог задатка – реконструкције и тумачења прошлости. Међутим, стручни и јавни циљеви се не искључују. Када су у питању одређене историјске теме, толико тога у политици и култури није решено да би се подробно научно испитивање сматрало коначном пресудом. Најбољи пример је холокауст. Друштвено памћење европских Јевреја, моралне обавезе немачког народа и законитост државе Израел тесно су повезани с историчношћу тог догађаја. Да ли је шест милиона Јевреја нестало за време нацистичке владе? Да ли је Хитлер планирао и наредио њихово уништење? Или је холокауст пропагандни мит који су измислиле победничке силе на самом крају рата? Та питања доведена су пред суд у Британији 2000. године под јединственим околностима. Водећи „ревизионистички“ историчар, Дејвид Ирвинг, тврдио је да су га Дебора Липштат, америчка професорка, и њен издавач, *Пингвин*, оцрнили јер су написали да „пориче холокауст“, да је прикрио и искривио документарне податке. Да би одбацила такве оптужбе, одбрана је требало да докаже да је Ирвинг непоштено користио доказе и да су се заиста догодили историјски догађаји које је он порицао. Према томе, мишљење професионалних историчара било је у самој сржи случаја као доказ правног заступника. Од већег броја водећих професора тражило се да сведоче на суду или да напишу извештај о датим историјским питањима. Један историчар, Ричард Еванс,

¹⁰ Страствена разрада овог питања налази се у делу: Raphael Samuel, *Theatre of Memory*, vol. I (Verso, 1994).

требало је да испита ваљаност Ирвинговог истраживачког поступка. У свом потоњем опису самог случаја, Еванс је поставио питање: „Како знамо да нам историчар говори истину?“¹¹ Одговор је био следећи: кад његов доказ проверимо до извора на којем би требало да се заснива. Током три месеца суд је саслушао мноштво оваквих доказа. Пресуда је написана на три стотине педесет страница и била је необориви Ирвингов пораз. Установљено је да је пренебрегао прихваћене истраживачке методе и манипулисао доказима да би задовољио сопствене политичке предрасуде.

Ирвингов случај је очигледно битан да би се смањио број оних који поричу веродостојност холокауста. Међутим, има и шири значај. Показао је да је веома важно шта професионални историчари раде, да неки догађаји из прошлости могу да се докажу ван сваке сумње, као и да друштво има интереса да одржава научне стандарде. Свака од ових тврдњи била је предмет недавних расправа. Модернисти су одбацили историју као безначајно бављење старинама, а постмодернисти као фикцију која служи сама себи. Историчари понекад осећају да су научне основе њихове струке запрете у изгубљеној бици с подозривим гласовима који се јављају споља. Можда ће се показати да је Ирвингов случај јединствен – можда ниједно друго историјско питање не би могло да изазове тако јасно фокусирано сукобљавање науке и пропаганде. Међутим, ипак је то трезвен подсетник да је најтачнија могућа историја друштвена неопходност.

Укратко, то је оно што доказујем у *Потрази за историјом*. Књига почиње одређивањем разлике између професионално засноване историјске свести и других, применљивијих верзија прошлости. Завршава се потврдом да ће историчари и даље бити неопходни као потпора друштвима у којима раде све док потврђују ваљаност релевантне историје. Поглавља која се налазе између почетка и закључка настоје да подрже те тврдње одређивањем доказа неопходних за предмет обраде, зацртавањем особених тема, које су се често показале изворно применљиве и истраживањем граница поузданог и непристрасног историјског знања. И поред опчињености модерним и новим, савремено друштво и даље сматра прошлост извором законитости и надахнућа. Лако је стављати кри-

¹¹ Richard J. Evans, *Telling Lies About Hitler: History, Holocaust and the David Irving Trial*, Basic Books, 2001, 1.

тичке опаске на ту усредсређеност на прошлост када јој се, често, признање одаје преко релативизма који је у потпуности окренут ка садашњости. Ирвингов случај нас подсећа да постоје животна историјска питања која превазилазе теме културне политике и која постављају професионалну стручност на прво место. Све док је тако, постојаће и потреба за умећима и открићима која су описана у овој књизи.

Џон Тош
августа 2005. године

Историјска свест 1

Ово поглавље посвећено је разлици између памћења, појединачног и колективног, и систематскијег приступа прошлости, што је одлика *историјске* свести. У свим друштвеним групама постоји појам прошлости, али и склоност да се користи како би се ојачала властита уверења, и појам идентитета. Слично људском памћењу, колективно или друштвено памћење може да буде нетачно, искривљено под утицајем одређених чинилаца као што су осећање традиције или носталгије, или уверењем да проток времена доноси напредак. Модерни историчари полазе од *историцизма* 19. века, који учи да прошлост треба проучавати по њеним сопственим правилима, односно „онакву каква је заиста била“. Међутим, овако одаљен приступ прошлости може да доведе историчаре у сукоб с људима који осећају да им је на тај начин угрожено њихово брижљиво неговано тумачење прошлости.

„Историјска свест“ је клизак термин. Може се посматрати као општи психолошки атрибут који потиче из чињенице да смо сви ми у неком смислу историчари. Будући да наша врста у већој мери зависи од искуства него од нагона, нисмо кадри да живимо без свести о личној прошлости. Оне који су ту свест изгубили због болести или старости, обично сматрамо неспособним за нормалан живот. Као појединци, на различите начине се ослањамо на сопствено искуство – да потврдимо сопствени идентитет, да протумачимо своје способности, да на основу тога протумачимо утисак о другима, или нам указује на могућности које су пред нама. Наше памћење је, с једне стране, банка података, а с друге, помаже нам да схватимо

животну причу која се пред нама одвија. Свесни смо да одређену ситуацију нисмо кадри да разумемо ако немамо бар неки појам о томе како се уклапа у текући процес и да ли се и раније догодила. Исто важи и за наш живот као друштвеног бића. Сва друштва поседују колективно памћење, складиште искустава из којег се црпе осећање идентитета и смера кретања. Професионални историчари обично осуђују површност историјског знања једног народа, али *одређено* знање о прошлости мора да постоји. Без њега је појединац буквално искључен из друштвеног и политичког разговора, као што је због губитка памћења неспособан да свакодневно општи с људима. Наше политичко мишљење прожето је осећањем прошлости када треба да се определимо за једну политичку странку или да проценимо остваривост одређене политике. Да бисмо схватили друштвено уређење којем припадамо, потребно је да имамо појам о његовом пореклу. У том смислу сва друштва поседују „памћење“.

Међутим, „историјска свест“ није исто што и друштвено памћење. Питању колико познајемо прошлост и како се она примењује на тренутне потребе може се прићи из разних праваца. Из личног искуства знамо да памћење није ни непроменљиво, нити непогрешиво – заборављамо, своја рана сећања прекривамо слојевима каснијих доживљаја, мењамо нагласак, гајимо нетачна сећања и тако даље. У важним стварима склони смо да потврду свог сећања тражимо у спољном извору. Колективно памћење обележено је искривљавањима која настају када нас тренутне потребе нагнају да неке видове прошлости истакнемо, а друге потиснемо. Памћење је, нарочито у политичком животу, веома селективно а понекад и сасвим погрешно. Управо ту „историјска свест“ тражи строже тумачење. У време **Трећег рајха**, многи Немци су веровали да су за све невоље у немачкој историји криви Јевреји и на тај начин су признавали моћ прошлости, а на нама је да испитамо домет њихове историјске свести. Другим речима, призивање прошлости није довољно, мора да постоји и уверење да је битно да прича буде тачна. Циљ историје као системат-

Трећи рајх

Прихваћени назив за националсоцијалистичку (нацистичку) власт у Немачкој 1933–1945. године. Рајх (оквирно *империја, царевина*) означава изворно средњовековно немачко царство и уједињено Немачко царство (Други рајх) које је постојало од 1871. до 1919. године.

ског истраживања јесте да обухвати најширу одредницу памћења и да процес сећања буде што тачнији, тако да наше познавање прошлости не буде ограничено само на оно што је у текућем тренутку важно. Циљ је податак с неограниченим применама, а не само скуп одраза садашњости. Могло би се рећи да су то настојали да постигну историчари током последња два века. У великом делу ове књиге бавићу се проценом до које мере су историчари кадри да постигну овај циљ. Мој је задатак да у овом уводном поглављу испитам различите размере друштвеног памћења и да тако дођем до објашњења шта историчари раде и на који начин се то разликује од других врста размишљања о прошлости.

Друштвено памћење: стварање идентитета заједнице

Да би свака друштвена група имала свој колективни идентитет, потребно је да постоји заједничко тумачење догађаја и доживљеног који су током времена утицали на обликовање те заједнице. Понекад је у то укључено прихваћено уверење о пореклу групе, као у великом броју националних држава, на пример, или ће можда нагласак бити на упечатљивим преломним околностима или симболичним тренуцима који потврђују слику о себи или тежње одређене групе. Следећи примери показују неоспоран значај **покрета за право гласа жена у време Едварда VII у Енглеској** за свеукупан женски покрет, као и пријемчивост поткултуре „**женских кућа**“ (18. век, Лондон) за хомосексуалце у садашњој Британији.¹ Без свести о заједничкој прошлости коју чине такве људске појединости, мушкараци и жене

Покрет за право гласа жена у време Едварда VII у Енглеској

требало је у првом раздобљу, пре Првог светског рата, да обезбеди право гласа женама на изборима за парламент. Најпознатији је по кампањама ратоборних „сифражеткиња“, иако су се много умереније чланице покрета 1918. године коначно избориле за право гласа за жене.

Женске куће

Тајна места за састанке хомосексуалца у 18. веку. За „женске куће“ се готово уопште није знало све док позоришни комад Марка Рејвенхила из 2001. године, *Женска кућа мама Триперке*, није постављен на сцену Краљевског националног позоришта у Лондону; комад је добио велику подршку и одличне критике.

¹ Rictor Norton, *Mother Clap's Molly House: the Gay Subculture in England, 1700–1830*, Gay Men's Press, 1992.

не би могли да остану верни великим идеологијама, као што се од њих тражи.

Сам термин „друштвено памћење“ тачно одражава основу на којој почива знање о прошлости. Друштвеним групама потребан је податак о претходном искуству, али им је неопходна и слика о прошлости која ће им објаснити или оправдати садашњост, понекад и по цену историјске тачности. Начин на који друштвено памћење делује најочигледнији је у оним друштвима која се не могу позвати на писане податке, било у смислу коректива или вишег ауторитета. Класични примери могу се наћи у Африци пре колонијалног освајања.² Исти је случај с претежно неписменим заједницама унутар писмених друштава које нису биле део елите, као што је било европско сељаштво пре модерног доба. Оно што је важило као историјско

Мит о настанку: Декларација о независности, коју су „оснивачи“ Америке објавили 1776. године. И данас је то један од најзначајнијих тренутака америчке историје, препун симболичког значаја. У школским уџбеницима за историју и даље га представљају као херојско дело.

(Bridgeman Art Library/Captol Collection, Washington, USA)

² Jan Vansina, *Oral Tradition as History*, James Currey, 1985.

знање преношено је усменим путем с једне на другу генерацију, и често је било поистовећивано с одређеним местима, свечаностима или обредима. Био је то водич за прикладно понашање и скупина симбола који су могли да послуже као основ за отпор нежељеном мешању споља. Све донедавно је народно памћење на, углавном неписменој, Сицилији сматрало да су устанак у Палерму против Анжујаца 1282. године („Сицилијанско вечерње“) и *мафија* из 19. века примери племенске освете и део националне традиције.³

Међутим, било би погрешно претпоставити да друштвено памћење постоји само у малим, неписменим друштвима. У суштини, сâм назив осветљава општу потребу: ако појединац не може да постоји без памћења, не може ни друштво, а то важи и за велика технолошки напредна друштва. Сва друштва траже у свом колективном памћењу утеху или надахнуће, а писмена друштва у начелу нису ништа другачија. С обзиром на готово општу писменост у свету и висок степен стамбене покретљивости, усмено преношење друштвеног памћења више није тако важно. Исту функцију обављају писани подаци (на пример, школски уџбеници за историју или популарно евоцирање светских ратова), филм и телевизија. Друштвено памћење и даље је једно од основних средстава да се одржи политички активан идентитет. Успешност се мери стварним доприносом друштвеног памћења колективној слози по томе колико је прихваћено унутар заједнице. Понекад је друштвено памћење засновано на договору и учешћу, што је често функција искључиво националних прича. Понекад може да буде у облику **мита о настанку**, као у случају далековидих родоначелника Америчке републике; сећање на њих се призива и данас у жељи да се подржи вера у америчку нацију. С друге стране, договорно сећање може да буде усмерено и само на један тренутак јунаштва, као у причи о Денкерку из 1940. године, којој се

Мит о настанку

Обично омиљена прича о настанку неког народа или групе људи. Најчувенија је библијска прича о *Постању*. Народи често имају *полузваничне* верзије свог порекла у које су уплетени народни јунаци. Митови о настанку могу се срести у школама, војним гарнизонима, па чак и пословним предузећима. „Мит“ у овом случају не означава причу која је у целости лажна, већ ону која је прерасла у поједностављен, обично ружичаст приказ неког догађаја.

³ James Fentress, Chris Wickham, *Social Memory*, Blackwell, 1992, поглавље 5.

Британци враћају као домишљатом избављењу, темељу коначне победе.

Друштвено памћење некадашње потлачености

Друштвено памћење може да буде и у служби одржавања осећања потлачености, изопштености или несреће. Ти чиниоци налазе се у најснажнијим исказима друштвеног памћења. Друштвени покрети који први пут улазе у политичку арену посебно су свесни неизоставне потребе за прошлошћу. Историја црнаца у Сједињеним Америчким Државама потиче из одређеног стратешког интереса о којем је шездесетих година 20. века говорио Малком Икс. Према његовим речима, црнци су били потлачени и због тога што их је бела Америка одвојила од њихове прошлости:

Ако се не вратимо у прошлост и не сазнамо како смо догде доспели, мислићемо да нам је увек било овако. А ако мислите да сте и тада били у истим условима, не можете имати поверења у себе, постајете безвредни, готово ништавни.⁴

Историјска радионица

Историјска радионица је била заједнички истраживачки подухват једне скупине лево настројених историчара коју је предводио Рафаел Самјуел (1934–1996), на Раскин колеџу у Оксфорду. Циљ им је био да подстакну истраживање и расправе у области историје радничке класе и жена.

Историја рада и радничке снаге у Британији имала је циљ да изоштри друштвену свест радника, да потврди њихову преданост политичком деловању и да их увери да је историја „на њиховој страни“ само ако остану верни јунаштву својих предака. Историјска реконструкција искуства радних људи названа је у првом уводнику *Историјске радионице* „извором надахнућа и разумевања“.⁵ Успомене радничке класе на рад, радно место, породицу и политику – уз сав понос и гнев који је у њима често исказан – спасене су пре него што их је из свести народа истиснула званична национална верзија.

⁴ Malcolm X, *On Afro-American History* (треће издање), Pathfinder, 1990, 12.

⁵ *History Workshop Journal*, I (1976) 2 (уводни текст).

Женски покрет је у последњих тридесет година у најмању руку постао много свеснији потребе за употребљивом историјом. И ту потребу, сматрају феминисти, не може да задовољи изучавање изузетних жена – на пример, Елизабете I – које су успешно деловале у свету мушкараца. Уместо тога, нагласак се ставља на економско и сексуално изабљивање, злу коб великог броја жена, и на настојања активиста да то исправе. Према таквом погледу, критичка одредница историје жена није ни нација ни класа, већ **патријархат**, односно моћ коју глава домаћинства има над својом женом и децом, или шире – моћ коју мушкарци уопште имају над женама. Будући да главни ток историје потискује истину, онда исход онога што нам нуди није општа историја него делимичан исказ о једној половини људске расе. То су теме које су, да наведем део наслова популарног феминистичког текста, „биле скривене од историје“.⁶ Или, према речима једне америчке феминисткиње:

Не треба да нас изненади што многе жене сматрају да њихов пол нема занимљиву и значајну прошлост. Међутим, као ни остале мањинске групе, ни жене не могу себи да дозволе да им недостаје свест о колективном идентитету у коју је неумитно укључена и заједничка свест о прошлости. Без тога свака друштвена група пати од неке врсте колективне амнезије и због тога лако подлеже наметнутим сумњивим стереотипима, као и крутим предрасудама о томе шта јесте, а шта није исправно да уради.⁷

Када су у питању друштвено прикраћене или „невидљиве“ групе – без обзира на то да ли су већинске као радници и жене, или мањинске као црнци у Америци и Британији – делотворна политичка мобилизација зависи од свести о заједнички доживљеној прошлости.

Патријархат

Друштвени систем заснован на власти очева, односно, у проширеном значењу, мушкараца.

⁶ Sheila Rowbotham, *Hidden from History*, Pluto Press, 1973.

⁷ Sheila R. Johansson, „’Herstory’ as history: a new field or another fad?“, у делу: Berenice A. Carroll (приређивач), *Liberating Women’s History*, Illinois University Press, 1976, 427.

Историцизам – ослобађање прошлости од садашњости

Упоредо с овим друштвено мотивисаним погледима на прошлост, на сасвим другачијим претпоставкама настао је одређени облик историјске свести. Иако друштвено памћење и даље отвара могућности тумачења која могу да задовоље нове политичке и друштвене потребе, водећи приступ историјској науци био је да процењује прошлост ради ње саме и да се што више уздигне изнад политичке подобности. Тек је у 19. веку је историјска свест у том строжем смислу постала најбитније својство професионалних историчара. Било је значајних претеча – у класичној антици, у исламу, у династичкој Кини, и на Западу после ренесансе. Међутим, тек у првој половини 19. века сви чиниоци историјске свести обједињени су у историјску праксу која је нашироко призната као прави пут изучавања прошлости. То је постигао интелектуални покрет познат као *историцизам*, који је почео у Немачкој, а потом се брзо проширио западним светом (реч потиче од немачког термина *Historismus*).

Основна претпоставка историциста била је поштовање аутономије прошлости. Они су сматрали да је свако доба јединствена објава људског духа, са сопственом културом и вредностима. Да би једно доба могло да разуме неко друго, мора да прихвати да је проток времена дубоко изменио и животне услове и менталитет мушкараца и жена – можда чак и саму људску природу. Историчари нису чувари универзалних вредности, нити могу да „пресуђују историји“; они треба да се труде да свако доба схвате под његовим условима, да прихвате тадашње вредности и приоритете, а не да намећу наше. Сви научни извори и моћ уобразиље историчара треба да буду у служби тог задатка оживљавања прошлости – или *васкрсавања* прошлости, да позајмимо омиљени израз тог времена. Историцизам није био само крилатица заљубљеника у старине. Његови заступници су сматрали да се култура и установе њиховог времена могу разумети само преко историје. Ако не схватимо њихов настанак и развој током многих епоха, онда ће нам измаћи и њихова права природа. Укратко, историја држи кључ за разумевање света.

Гледати очима прошлости

Историцизам је само једна страна романтизма, главног покрета европске мисли и уметности око 1800. године. Најутицајнија књижевна личност романтизма, сер Валтер Скот, желео је да читаоце својих историјских романа увуче у изворну атмосферу прошлости. Занимање за сачуване остатке прошлих времена достигло је сасвим нове размере и проширило се не само на свет класичне антике већ и на дотад презирани средњи век. Историцизам је био академско крило романтичарске опседнутости прошлошћу. Водећа личност тог покрета био је Леополд фон Ранке, професор Берлинског универзитета између 1824. и 1872. године и писац више од шездесет књига. У предговору првој књизи написао је:

Историја је добила задатак да доноси суд о прошлости, да садашњост подучава на добробит будућих раздобља. Ово дело не жуди за тако високом улогом. Његов је циљ само да покаже како је заиста било (*wie es eigentlich gewesen war*).⁸

Ранке није мислио само на реконструкцију тока догађаја, мада је и то био део његовог програма.⁹ Новост у историцистичком приступу било је схватање научника да попис догађаја добија значење само ако су изнова створени атмосфера и менталитет прошлих раздобља. Основни задатак историчара сада је био да пронађе разлог људских поступака тако што ће се уживети у њих, тако што ће свет посматрати њиховим очима и просуђивати, колико је то могуће, по њиховим мерилима. Од свих писаца 19. века најватренији подржаваолац историјске реконструкције био је **Томас Карлајл**.

Карлајл

Томас Карлајл (1795–1881) је био популаран, мада оспораван, викторијански писац и историчар, аутор дуге, живописне приче о Француској револуцији.

⁸ L. von Ranke, *Histories of the Latin and German Nations from 1494 to 1514*, један део у преводу налази се у делу: G. P. Gooch, *History and Historians in the Nineteenth Century* (друго издање), Longman, 1952, 74.

⁹ Нажалост, овакав се утисак стиче преко најчешће цитираног превода, „What actually happened“. Вид. Fritz Stern (приређивач), *The Varieties of History* (друго издање), Macmillan, 1970, 57.

Без обзира на сврху историјског дела, „први неизбежан услов“, према његовом мишљењу, био је „да *видимо* како су ствари обављене, да их у целости прикажемо, као да су ту пред нашим очима“.¹⁰ Та обавезе се односила на *сва* раздобља прошлости, без обзира на то колико била страна модерном посматрачу. Сâм Ранке се трудио да оствари тај историцистички идеал у својој обради верских ратова у 16. и 17. веку. Остали су се у истом духу бавили средњим веком.

Често навођен Ранкеов предговор уједно је и ограђивање од применљивости. Ранке није сматрао да је историјско истраживање само себи сврха. У ствари, он је вероватно последњи велики историчар који је веровао да би исход проучавања попут његовог требало да открије улогу божје руке у људској историји. Међутим, од прошлости није тражио практичну поуку. Сматрао је да је предуслов за разумевање прошлости удаљавање од садашњости. Претходним историчарима није замерао недостатак знатижеље или **уживљавања**, већ је веровао да их од правог задатка одвраћа жеља да проповедају, да држе лекције из вештине владања државом, да пруже потпору угледу владајуће династије. Бавећи се непосредним циљевима, прикривали су праву мудрост коју треба извући из проучавања историје. У следећем поглављу ћу се потпуније бавити питањем да ли је прикладност увек у супротности с историјском свешћу. Током прве половине 19. века, када је Европа пролазила кроз метеж изазван **Француском револуцијом**, историја је била политички спорна. Да није установљена посебна вредност научничке дистанце, не видим како би могла да буде успостављена историјска наука. Иако данас мало читају Ранкеа, његово име је и даље знамен **олимпијске** непристрасности и обавезе да према прошлости, пре свега, треба бити веран.

Уживљавање

Способност појединца да продре у осећања других људи. Не треба мешати са саучествовањем које подразумева заједничка осећања. Овај израз често се употребљава да опише историчарев приступ „несродности“ прошлих друштава. Осамдесетих година 20. века спроведен је неуспео опит истраживања способности деце да се уживе у живот људи из прошлости.

Француска револуција

Бурни политички догађаји на крају 18. века у Француској, када је збачена монархија и установљена република према начелима права човека. Било је много насиља и дуготрајне политичке нестабилности, све док Наполеон није извео војни пуч 1799. године.

Олимпијски

Удаљен и неприступачан, као грчки богови на планини Олимп.

¹⁰ Thomas Carlyle, као што је наведено у делу, J. R. Hale (приређивач), *The Evolution of British Historiography*, Macmillan, 1967, 42.

„Другост“ прошлости

Историчисти су сматрали да је историјска свест заснована на три начела. Прво и најосновније је *разлика*, односно прихватање да постоји јаз који наше доба одваја од осталих. Будући да у историји ништа не мирује, проток времена је темељно променио наш начин живота. Прва одговорност историчара је да одмери разлику у односу на прошлост, односно, један од најгорих грехова је **анахронизам** – лако мислена претпоставка да су људи у прошлости исто мислили и понашали се као и ми. Та разлика се делимично односи на материјалне услове живота, што понекад намећу сачувани остаци прошлости попут грађевина, алата и одеће. Мање је уочљива, али још значајнија, разлика у менталитету: претходне генерације су имале различите вредности, приоритете, страхове и наде. Можда је нама лепота природе дата чињеница, али мушкарци и жене средњег века имали су страх од шума и планина и веома ретко су силазили с утабаног пута. У енглеским селима крајем 18. века до развода и поновног венчања понекад се могло доћи само јавном продајом жене; мада је то делимично последица чињенице да сиротиња није имала могућности да оствари законит развод, савремени читалац ће се одмах замислити над крајностима патријархалних вредности у понижавању жене коју муж на повоцу води на тржницу.¹¹ Током истог раздобља у Лондону је јавним вешањима редовно присуствовало тридесетак хиљада људи, и богатих и сиромашних, обично више жена него мушкараца. Имали су различите мотиве: неки да виде извршење правде, да извуку поуку из држања осуђеника или да уоче гнев због такве смрти, али су сви били спремни да посматрају чин хладнокрвне суровости која би данашњег човека углавном згражавала.¹² Можда нам ближа раздобља

Анахронизам

Историјска нетачност. Чиниоци једног раздобља (обично садашњости) убачени су у неко раније доба, као што је, на пример, употреба савременог језика и приступа у историјском филму или драми.

¹¹ E. P. Thompson, *Customs in Common*, Penguin, 1993, поглавље 7.

¹² V. A. C. Gatrell, *The Hanging Tree: Execution and the English People, 1770–1868*, Oxford University Press, 1994.

нису тако страна, али и даље треба да будемо спремни на бројне разлике. Средином викторијанског периода у Енглеској могло се очекивати да умна образована особа назове сироте раднике из источног Лондона „дрхтавом гомилом црва у грумену **стрвине**“.¹³ Историјско уживљавање, којим се у последње време навелико размеђу по учионицама, често схватају као прихватање чињенице да припадамо истом човечанству као и наши преци; међутим, много реалније (и при томе много строже) тумачење уживљавања бави се трудом уобразиље да продре у пређашњи менталитет који је неповратно удаљен од нашег искуства. Као што је романсијер **Л. П. Хартли** приметио, „прошлост је нека друга земља“.¹⁴ Али, као ни стране земље, ни прошлост никад није потпуно непозната. Историчаре не потреса само њихово осећање одбојности већ и тренутак препознавања – као када наиђу на праву спонтаност у понашању родитеља према деци у Енглеској у 17. веку, или кад открију потрошачку културу у Лондону у 18. веку. Већ је речено да је „историја нагодба познатог и непознатог“.¹⁵ Међутим, у сваком научном истраживању у први план обично избија другост, јер је због протока времена некад на изглед обична ствар постала страна.

„Другост“ у контексту

И само запажање таквих примера различитости на другој страни временског јаза може да делује лековито на наша модерна уверења. Историчари, међутим, желе да постигну више од тога. Њихов циљ није само да открију необичност прошлости већ и да је објасне, а то значи да треба да је поставе у одговарајуће историјско окружење. Оно што нас чуди и збуњује постаје јасно

Стрвина

Лешеви животиња којима се хране стводери.

Л. П. Хартли

Британски романсијер (1895–1972). Његов роман *Посредник*, о младићу који преноси поруке двоје љубавника, испричан је кроз сећања главног јунака као одраслог човека. Прву реченицу романа – „Прошлост је страна земља; тамо су другачији обичаји“ – присвојили су историчари у жељи да истакну опасности које се крију када се савремена уверења примене на пређашње време.

¹³ Наведено у делу: Gareth Stedman Jones, *Outcast London*, Penguin, 1976, 258.

¹⁴ L. P. Hartley, *The Go-Between*, Penguin, 1958, 7.

¹⁵ Simon Schama, „Clio at the Multiplex“, *The New Yorker*, 19. јануар 1998, 40.

и објашњиво – мада не значи да ће нас мање потрести – када се протумачи као појава одређеног друштва. Гнушати се стравичних појединости из оптужби изречених почетком новог века у Европи на рачун оних који су се, наводно, бавили врацбинама, значи да се признаје јаз који дели то доба од нашега, али то је само исходиште. Ту појаву разумемо много боље сада него пре тридесет година зато што су је историчари поставили у однос према предубеђењима у вези с људским телом – у оквиру којих се обликује верско уверење изван саме цркве – и према напетостима у ставу према женама.¹⁶ Према томе, *контекст* је друга компонента историјске свести. Основно начело свеукупне историјске делатности јесте да предмет нашег истраживања не сме да буде истргнут из свог окружења. Као што се не изјашњавамо о значају неког археолошког открића док претходно прецизно не одредимо његов положај у односу на целокупно налазиште, тако и све оно што знамо о прошлости треба да поставимо у контекст тог времена. Ово је веома захтевно мерило које тражи огромну ширину знања. По томе се често разликује професионалац од аматера. Одушевљени појединац који из локалног регистра црпе податке за породичну историју може, уз мало техничке помоћи, да установи низ рођења, венчања и смрти током више генерација; неуспех аматера није у пропуштеним подацима него у непотпуном разумевању битног економског и друштвеног окружења. За научника који се бави друштвеном историјом битна одлика историје породице не налази се у пореклу, нити у одређивању величине просечне породице током више раздобља него у постављању породице у променљиви контекст производње у домаћинству, здравља, вере, образовања и државне политике.¹⁷ Целокупно образовање историчара бори се против представљања прошлости као непроменљивог једносмерног следа догађаја; контекст се мора поштовати у свакој тачки тог низа.

¹⁶ В., на пример, James Sharpe, *Instruments of Darkness: Witchcraft in England, 1550–1750*, Hamish Hamilton, 1996; Jonathan Barry, Marianne Helster, Gareth Roberts (приређивачи), *Witchcraft in Early Modern Europe*, Cambridge University Press, 1996.

¹⁷ В., на пример, John Gillis, *For Better, For Worse: British Marriages, 1600 to the Present*, Oxford University Press, 1985.

Историјски континуум

Историја није само збир приказа из прошлости, без обзира на то колико су сликовити и добро пропраћени богато описаним сплетом околности. Трећи основни вид историјске свести јесте препознавање историјског процеса – односа између догађаја у времену, јер ће на тај начин добити већи значај него да се посматрају изоловано. На пример, историчаре и даље занима примена парне енергије у пређи памука крајем 18. века, не само зато што је то упадљив пример техничке и предузетничке домишљатости већ и зато што је то био велики допринос ономе што називамо индустријском револуцијом. Припајање територија током **јагме за Африком** привлачи пажњу јер је део империјалног замаха европских сила, и тако даље. Ови примери историјског процеса не само да су сами по себи занимљиви већ и нашу пажњу усмеравају ка много значајнијем питању – како смо од „тада“ стигли до „сада“. То је та „велика прича“ коју гради мноштво ситнијих истраживања. Можда постоји јаз између „нас“ и „њих“, али тај јаз чини процес раста, пропасти и промене, који историчар треба да обелодани. Према томе, наоружани потпунијим знањем о враџбинама 16. и 17. века, постављамо питање како је овај вид уверења пропао и изашао на лош глас, па се у данашњем западном друштву њему приклања само изузетно мали број самоуверених појединаца који настоје да га оживе. Историјске процесе понекад обележава нагла промена, када је историја, како би се рекло, изненада повећала брзину – као у случају великих револуција. С друге стране, историја може да застане тако да њен ток буде примећен само после више векова, на пример у начину коришћења обрадиве земље или у **родбинском систему** великог броја преиндустријских друштава.¹⁸ Ако прихватимо да историјска свест почива на појму континуума, онда постоје два правца: као

Јагма за Африком

Тиме се означава развој догађаја осамдесетих и деведесетих година 19. века, када су европске силе преузеле готово цео афрички континент. Тај су израз користили управо у то време и у њему се крије гнушање над сировом похлепом која је гонила Европљане да се надмећу и отимају о огромна пространства без примисли о учинку таквих потеза на афричке народе који су ту живели.

Родбински систем

Друштвени систем у чијем је средишту проширена породица.

¹⁸ Fernand Braudel, „History and the social sciences: *la longue durée*“, у делу истог аутора: *On History*, Weidenfeld & Nicolson, 1980, 22–52.

што ништа није остало исто у прошлости, тако је и наш свет производ историје. Сваки вид наше културе, понашања и уверења исход је процеса који су се одвијали током времена. То се не односи само на установе достојне поштовања попут хришћанских цркава и британске монархије – које су очигледно производ вишевековног развоја – већ се може применити и на већину познатих видова свакодневног живота, на пример на брак или личну хигијену, које много ређе уводимо у историјски оквир. Људска делатност никад не стаје, сваки њен облик тражи да историјска перспектива открије динамику промена током времена. И због тога је битно да студенти проучавају историју у великим пакетима. Данас се у британским школама и на универзитетима толико истиче предност документарног проучавања и уске специјалности, па постоји бојазан да ће главни историјски правци нестати са сцене.

Да ли је професионална историјска свест супротна популарном друштвеном памћењу?

Према томе, у значењу које подразумевају историцисти, историјска свест је једнака поштовању **аутономије** прошлости и настојању да се реконструишу сва њена необична својства пре него што се искуства прошлости примене на садашњост. Овакав приступ утискује још већи клин између односа према прошлости у одабраном друштву и у народу, и тај расцеп постоји и данас. Професионални историчари инсистирају на дуготрајном понирању у примарне изворе, од свесног одбацавања данашњих уверења и одређеног степена уживљавања и уобразиље. С друге стране, опште историјско знање занимају углавном одабрани остаци прошлости, оно је прожето садашњим уверењима и само понекад настоји

Аутономија
Самоуправна
независност.

да схвати прошлост онакву каква је била. Три особине друштвеног памћења стално се понављају и битно мењају праву слику.

Искривљујуће дејство традиције

Прва од тих особина је поштовање *традиције*. У многим видо-вима живота – од судова до политичких удружења, од цркава до спортских клубова – тежина преседана делује на уверења и понашања: убеђење да је чин из прошлости непобитан узор за оно што треба чинити у садашњости. Поштовање традиције понекад се брка с осећањем за историју зато што укључује љубав према прошлости (или бар једном њеном делу) и жељу да се та оданост продужи. Међутим, у позивању на традицију веома је мало историје. Следи пут који су преци утрли има значаја у заједницама које никад нису доживеле промену и не очекују је. За њих готово да нема разлике између садашњости и прошлости. Због тога је поштовање традици-

Свечани почетак рада Парламента. У годишњем обреду ове свечаности има доста историјског одјека, али то не треба мешати са стручним, аналитичким осећањем за историју. У ствари, такве традиције понекад призивају прошлост да би прикриле политичку реалност садашњости. (Getty Images/AFP)

је допринело јединству друштава малих народа у време пре развоја писмености – и због тога их антрополози понекад називају „традиционалним друштвима“. Али такви услови више не постоје. У сваком друштву с динамичним друштвеним и културним променама, на шта указују спољна политика, друштвена хијерархија или политичке институције, некритичко поштовање традиције има супротно дејство. Оно ће потиснути историјске промене које су се у међувремену догодиле, одвратиће пажњу од тих промена и настојаће да обезбеди наставак спољашњих облика који су, у суштини, сувишни – и које је, како бисмо рекли, „историја превазишла“. Један од разлога чувене стабилности парламентарне владе у Британији налази се у чињеници да британски парламент ужива углед седам стотина година старе историје „мајке свих парламената“. То има велики удео у законитости: често се чује да је Парламент одолео времену, да је подршка уставним слободама и тако даље. Међутим, то крије и неспремност да се поштено испита како Парламент заиста функционише. После Другог светског рата нагло је опала могућност Доњег дома да обузда извршну власт, али је до сада захтев за реформом изгубио оштрину захваљујући огромном угледу Парламента који је заснован на традицији. Таква је надмоћ традиције да су је владајуће групе повремено измишљале да би подупрле свој углед. Готово сви видови „традиционалног“ церемонијала који се односи на краљевску породицу импровизован је током владавине краљице Викторије, а појам „традиције“ пориче управо то укорењење у одређене историјске прилике.¹⁹ У модерним друштвима традиција може имати сентиманталну привлачност; исход би могао да буде врло неповољан ако бисмо је користили као животни узор.

Измишљене традиције национализма

Последице поштовања традиције нарочито су узнемирујуће у случају национализма. Народи су, наравно, производ историје и обично је у различита времена исто национално одређење имало различита значења. Нажалост, историчари нису увек имали ову истину на уму. Упркос свим њиховим научним начелима, истори-

¹⁹ E. J. Hobsbawm, T. O. Ranger (приређивачи), *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, 1982.

чари 19. века нису могли да одоле потражњи за једнодимензионалном историјом, градитељицом нације, а многи се нису ни трудили да пруже отпор. Европа је тада била попрште оштро супротстављених националних идентитета; националне границе оспоравали су народи којима је ускраћено осећање народности – од Немаца и Италијана до Пољака и Мађара. Њихов захтев да добију сопствену националну државу био је делимично заснован на језику и заједничкој култури. Међутим, неопходно је било и историјско образложење, требало је оживети негдашњу славу или осветити старе неправде – укратко, била је потребна традиција која би подржала морал нације у датом тренутку и оставила ваљан утисак на остале европске силе. Историчари су, као и сви остали, били ухваћени у замку национализма, а многи нису били свесни противречности између начела струке и писања националне историје која би била сама себи сврха. Франтишек Палацки је био и историчар и чешки националиста. Своје две велике страсти уградио је у многе књиге које приказују Чехе као слободарски и демократски народ још од самог почетка историје; када је умро 1876. године, ожаљен је као отац чешке нације.²⁰ Историје које величају користе се у редовним свечаним споменима у приликама када је неопходно да се у народној свести оснажи слика о нацији. Сваке године Срби обележавају годишњицу свог епског пораза у бици против Турака на Косову пољу 1389. године и на тај начин потврђују свој идентитет одважног, али и народа под сталном опсадом. Годишњице су обележаване и током кризе у пређашњој Југославији.²¹ У таквим примерима збркана збиља историје уопште није важна. Нација, раса и култура се спајају у јединствену константу. Слични примери могу се наћи у земљама савременог света од нацистичке Немачке до идеологије црначког сепаратизма у Сједињеним Државама. Овакав **есенцијализам**, односно „незаборав“, ствара моћно осећање

Есенцијализам

Односи се на суштину једног народа или нације.

²⁰ Richard G. Plaschka, „The political significance of Frantisek Palacký“, *Journal of Contemporary History*, VIII, 1973, 35–55.

²¹ Noel Malcolm, *Kosovo: a Short History*, Macmillan, 1998.

јединственог идентитета, али није добро за историју. Не само да се потискује све што је у прошлости у супротности с неопходном сликом о себи већ је и међувреме између „онда“ и „сада“ знатно скраћено потврдом непроменљивог идентитета који одолева дејству историјских прилика.

Процес стварања традиције очигледан је код новоосамостаљених нација, где постоји јака потреба да се путем прошлости обезбеди озакоњење и где обично нема довољно материјала за националну прошлост. За само две генерације после Рата за независност Американци су се поистоветили с ласкавом сликом о себи: док су припитомљавали дивљину далеко од исквареног старог друштва Европе, њихови преци колонизатори научили су да цене самопоуздање, поштење и слободу, што је сада баштина свих Американаца – отуда вечна привлачност народних јунака попут Данијела Буна. Недавно је велики број афричких земаља био суочен са чињеницом да су њихове границе вештачки настале поделом континента крајем 19. века коју су спровели европски народи. У неколико случајева, на пример у Малију и Зимбабвеу, порекло се може повезати с много старијом државом истог назива. Гана је усвојила име средњовековне трговачке империје која се уопште није простирала на садашњој територији. На другим местима су политички вођи тражили потврду идентитета у оживљавању вечних врлина из доба пре колонијализма (на пример, Џулијус Њерере у братству – „*ujamaa*“). Вероватно је немогуће сковати национални идентитет без прошлости која би га озакоњила.

Међутим, на непроменљиву прошлост не позивају се само нове и потлачене нације. Британија је у 19. веку имала сразмерно чврсто национално осећање, па ипак се у делима тадашњих историчара може наићи и на непроменљиву националну самобитност и на појам промене током времена. Вилијам Стабс, кога обично сматрају првим професионалним историчарем у Британији, веровао је да разлог успону енглеског уставног поретка током средњег века лежи „дубоко у самој природи народа“; у том штиву је парламентарна власт израз особитог националног осећања за слободу.²² Политичари су редовно користили есенцијалистичке категорије, посебно у кризним тренуцима. Током Другог светског рата Винстон Черчил

²² William Stubbs, наведено у делу: Christopher Parket, *The English Historical Tradition since 1850*, Donald, 1990, 42–43.

је призивао традицију одлучног отпора према страном нападу која се протеже од Пита Млађег и Елизабете I. Слободоумним коментаторима није било пријатно када се иста **реторика** појавила у време Фокландског рата 1982. године. Размишљајући о поукама које се из сукоба могу извући, Маргарет Тачер је изјавила:

Реторика

Изворно, старограчка вештина јавног обраћања; сада се чешће односи на убедљивост речи или гласа него на стварне доказе.

Ова генерација може да се мери са својим очевима и дедовима по умешности, храбрости и одлучности. Нисмо се променили. Када нас на оружје позове неумитност рата или опасност која прети нашем народу, онда смо ми, Британци, исти као и раније – спремни, одважни и одлучни.²³

Овакав национализам почива на потврди традиције а не на тумачењу историје. Он гуши разлике и промене да би подржао идентитет.

Носталгија – историја као губитак

Традиционализам је најгрубље изопачење историјске свести зато што одбацује средишњи појам развоја током времена. Друга изопачења су суптилнија, попут *носталгије* која има велики утицај. Носталгија је окренута уназад, као и традиција, али не пориче чињеницу историјске промене већ је тумачи само у једном правцу – као промену нагоре. Носталгију можда најбоље познајемо као генерацијски жал. Старији се обично жале да су млади непослушни, да је земља „отишла до врага“; постоје подаци о истим примедбама за веома дуг период.²⁴ Међутим, и носталгија делује на ширем

²³ Margaret Thatcher, говор одржан 3. јула 1982. године у Челтенаму, прештампано у делу: Anthony Barnett, *Iron Britain*, Allison & Busby, 1982.

²⁴ Geoffrey Pearson, *Hooligan: a History of Respectable Fears*, Macmillan, 1983.

плану. Најјаче дејство има када се односи на осећање губитка у недавној прошлости и зато је најчешће присутна у друштвима која пролазе кроз брзе промене. На напредак друштво не одговара једино – или само – очекивањем и оптимизмом. Готово увек постоји и бол или узнемиреност због нестанка старог начина живота и познатих међаша. Чезнутљив поглед уназад доноси утеху, душевни бег од сурове збиље. Потребу да изнова створимо прошлост својом уобразиљом осетимо тек када нам се учини да нам промиче пред очима. То је један од главних подстрекача романтичарског покрета; у оквиру историцизма понекад се јављао претеран нагон за носталгијом када су се научници супротстављали индустријализацији и урбанизацији у својој средини. Није случајно поново ушао у моду средњи век – са својим блиско повезаним заједницама и спорим променама – у тренутку када је убрзани корак економских промена проширио обим друштвеног живота. Још од индустријске револуције носталгија је осећајни одговор друштва које пролази кроз значајну промену. Један од најчешћих видова носталгије у данашњој Британији јесте „баштина“. Када се прошлост конзервира или изнова одвија ради нашег задовољства, обично је (мада не на исти начин) приказана у најбољем светлу. Некадашњи сјај средњовековног турнира или елизабетанског банкета природно одише забавним спектаклом; и свакодневни живот – на пример мукотрпан, једноличан рад у првим индустријским радионицама или викторијанским кухињама – улепшан је да би изгледао пријемчив. Посета историјским споменицима једним делом подстиче и осећање губитка.

Проблем с носталгијом је у једностраном погледу на историју. Ако прошлост изнова осмислимо као удобно прибежиште, онда треба уклонити све њене негативне одлике. Прошлост тако постаје боља и једноставнија од садашњости. Према томе, повратак у средњи век током 19. века уопште се није бавио кратким животним веком и бедним условима живота, као ни злим силама и духовима. Данашња носталгија показује сличну кратковидост. Симулација ваздушних напада на Лондон у Другом светском рату изазваће и жал за изгубљеним „ратним духом“ и ужас због дејства бомбардовања. Заступници „породичних вредности“ који прошлост сматрају златним добом (пре 1939. или 1914. године, према личном укусу) пренебрегавају огроман број бракова без љубави пре него што је олакшан развод, и велики постотак распада породице због природног губитка брачног друга или родитеља. Према речима Рафаела

Самјуела, у таквим случајевима прошлост више личи на алегорију него на историју:

То је сведочанство о пропасти морала и лепог опхођења, слика наших мана, мера одсуства... Преко селективног заборављања прошлост постаје историјски парњак сну о исконском блаженству, односно зачараном простору који памћење повезује с детињством.²⁵

Овакав став је истовремено и непоуздан узор за прошлост и темељ песимизма и крутости у садашњем времену. Носталгија представља прошлост као алтернативу садашњости, а не као њену предигру. Подстиче нас да чезнемо за недостижним златним добом

Слика куполе катедрале Св. Павла која недирута стоји током разорног немачког *блиц* бомбардовања Лондона 1940. године постала је знамен британског пркоса према нацистичкој Немачкој и посебног приступа изузетној британској историји. Историјска изучавања скоријег датума истражују до које је мере британски народ био уједињен за време немачких напада; међутим, нема знакова да друштвено „памћење“ „блиц духа“ јењава.
(Getty Images/JA Hampton/Hulton Archive)

²⁵ Raphael Samuel, *Island Stories: Unravelling Britain*, Verso, 1998, 337–338.

уместо да се делотворно укључимо у свет какав јесте. Док историјска свест унапређује наше разумевање садашњости, носталгија негује жудњу да се од садашњости побегне.

Одбацивање прошлости – историја као напредак

На другом крају лествице изобличења историје налази се вера у *напредак*. Ако прихватимо да је носталгија одраз песимистичког односа према свету, напредак је оптимистичко уверење зато што потврђује да су промене у прошлости биле набоље и да ће се побољшање наставити у будућности. Попут процеса, напредак се одвија у времену, али с кључном разликом – позитивна вредности лежи у промени, и напредак, на тај начин, добија етички садржај. Појам напретка је темељ модерности јер је две стотине година био основни мит Запада, извор културне самоуверености и неприкосновене супериорности у односу на остатак света. У том смислу је напредак пре свега изум 18. века и доба просвећености. До тада се претпостављало да постоји граница људског развоја, било као део чудесног деловања божјег провиђења, било зато што је сматрано да се достигнућа класичне антике не могу превазићи. Писци попут Волтера, Хјума и Адама Смита сматрали су историју незавршеним записом о материјалном и моралном бољитку. Настојали су да открију форму историје праћењем успона људског друштва од примитивних варвара до цивилизације и отмене културе. Можда нам самоувереност ових историчара данас изгледа наивна и високопарна, али две стотине година је такав, или сличан, став био окосница свих врста напредног мишљења, у које спадају и либерална демократија и марксизам. Тек шездесетих година 20. века наступају представници две традиције – **Ц. Х. Плам** и Е. Х. Кар – аутори више попу-

Ц. Х. Плам

Сер Џон Х. Плам (1911–2001), водећи историчар Универзитета Кембриџ, специјалиста за историју Британије у 18. веку. Плам је био веома утицајна личност и његови студенти су постали чувени историчари.

ларних манифеста у прилог историји коју обликује страствена вера у напредак.²⁶ Такво уверење је данас много ређе, поготово кад се узму у обзир стрепње изазване појавама у привреди, технологији и људском окружењу. Међутим, мало је оних који су спремни да проведу живот у носталгичном жалу. Жудња за изгубљеним златним добом у једној области често је праћена самоувереним омаловажавањем „лоших старих дана“ у другој сфери.

Одбацивање прошлости указује на ограничења која са собом носе став да историју чини само напредак. Док је „процес“ неутралан израз без скривеног вредносног суда, „напредак“ по дефиницији садржи процену и пристрасности. Будући да се заснива на надмоћи садашњости над прошлошћу, напредак неизбежно преузима главне вредности садашњег тренутка, па прошлост, исто тако неизбежно, изгледа мање привлачна и „примитивнија“ што се више удаљавамо у времену. Исход је снисходљивост и неразумевање. Ако прошлост постоји само да би озаконила постигнућа садашњости, онда нема места за процену њеног културног богатства. Заступници напретка никад нису могли да схвате доба које је било удаљено од њиховог времена. На пример, познато је да Волтер није био кадар да пронађе ниједну добру страну средњег века; његови историјски текстови прате успон разума и трпељивости, а осуђују све остало. Према томе, ако се претера у жељи да се покаже пут напретка, такво настојање ће веома брзо доћи у сукоб с обавезом историчара да прошлост оживи онакву каква је заиста била. У ствари, историчизам је у великој мери одговор на омаловажавање прошлости у односу на садашњи тренутак, што је била особина многих аутора доба просвећености. Ранке је сматрао да је свако раздобље „блиско Богу“, односно да о њему не треба судити по модерним мерилима. А управо то ће се догодити када се историја тумачи искључиво као прича о напретку.

Традиција, носталгија и напредак су основни састојци друштвеног памћења. Сваки чинилац задовољава дубоку психолошку потребу за сигурношћу – тако што наизглед не обећава никакву промену, ни промену набоље, нити бег у угоднију прошлост. У ствари, њима се може замерити што од прошлости, као врховне надлежности, траже да се прилагоди дубоко усађеној али непризнатој потре-

²⁶ J. H. Plumb, *The Death of the Past*, Macmillan, 1969; E. H. Carr, *What Is History?*, Macmillan, 1961.

би. Ти се чиниоци баве уверењем а не истраживањем. Они траже доследан поглед на прошлост и на крају не посвете пажњу ничем другом.

Оспоравање уобичајене верзије

Будући да друштвена потреба тако лако доводи до искривљене слике прошлости, не чуди што су историчари у целини задржавали дистанцу према њој. На практичном нивоу, став професионалног историчара према друштвеном памћењу није увек доследан. Тако је **Херберт Батерфилд**, који је стекао славу тридесетих година 20. века нападајући историју прилагођену потребама садашњости, написао 1944. године страствени приказ историјске традиције Енглеске, који је очигледно требало да подржи тадашњи ратни морал.²⁷ Данас се у новинама често могу пронаћи текстови водећих историчара који не могу да одоле искушењу и настоје да промене однос јавног мњења према прошлости. Међутим, историчари у целини више воле да подвуку разлику између сврхе и приступа научног историјског рада. И док је полазиште најраширенијег познавања прошлости оно што садашњост налаже, полазиште историчара је жеља да проникне у прошлост и оживи је.

Из тога следи да је један од важних задатака историчара да упути изазов друштвено мотивисаним погрешним тумачењима прошлости. Овај поступак може се упоредити с „очним лекаром који специјализира операцију катаракта“.²⁸ Међутим, пацијенти воле да им се поправи вид, а друштво је можда дубоко одано

Херберт Батерфилд
Историчар са
Кембриџа (1900–1979),
специјалиста за 18.
век. Његова анализа
текста „Виговско
тумачење историје“
била је усмерена
против „виговских“
историчара који су
историју посматрали као
напредак, па, према томе,
неправедно оптуживали
претходна раздобља као
„заостала“.

²⁷ H. Butterfield, *The Englishman and his History*, Cambridge University Press, 1944.

²⁸ Theodore Zeldin, „After Braudel“, *The Listener*, 5. новембар 1981, 542.

сопственој, мањкавој слици о прошлости, и не воли историчаре који ће на то посебно указати. Историчари су навукли мржњу на себе јер велики број њихових открића доводи у питање успомене пуне поштовања и љубави – као што се догодило историчарима који су истраживали делотворност Черчиловог вођства током рата, или пак онима који су покушали да примене **непристрастан** приступ историји Северне Ирске. Вероватно у свету не постоји ниједна званична национална историја чији се балон неће издувати када га пробуши игла академског истраживања. Исто важи и за ону врсту ангажоване историје која се бави сукобом левице и деснице. Политички мотивисана историја радничке класе у Британији склона је да пренагласи политички радикализам и борбу против капитала. Међутим, ако жели да пружи уверљив историјски преглед који предвиђа планску политичку стратегију, онда историја радничког покрета не сме да занемари једнако дугу традицију торијевског конзерватизма међу припадницима радничке класе, који је и данас присутан. Када је на једном скупу друштвених историчара Питер Берк изјавио: „Иако себе сматрам и социјалистом и историчарем, ипак нисам историчар социјалиста“, хтео је да каже да жели да се бави стварном сложености историјских података, а не да их своди на претерано драматизовано сучељавање *нас* и *њих*.²⁹ Иста тврдња може да се изнесе и у односу на искривљавање које потиче од деснице. Средином осамдесетих година 20. века Маргарет Тачер је покушала да искористи за своје политичке циљеве донекле самољубиву слику Енглеске из 19. века. Када је уздизала „викторијанске вредности“, мислила је да неспутани индивидуализам и **смањење улоге државе** могу поново да направе велику земљу од Британије. Заборавила је да помене да је основни предуслов викторијанског привредног чуда била свеукупна стратешка превласт Британије и пропустила је да изнесе стравич-

Непристрастан

У овом случају: онај ко не припада ниједној верској групацији.

Смањење улоге државе

Улога државе је силно нарасла у Британији у 20. веку, посебно пошто је послератна лабуристичка влада Клемента Атлија (1945–1951) национализовала тешку индустрију и здравствену службу. Конзервативне владе Маргарет Тачер (1979–1990) обрнуле су такву политику и вратиле национализовану индустрију у приватно власништво.

²⁹ Peter Burke, „People’s history or total history“, у делу: Raphael Samuel (приређивач), *People’s History and Socialist Theory*, Routledge & Kegan Paul, 1981, 8.

ну друштвену цену која је плаћена немаштином и штетом по човекову околину. Историчари су веома брзо указали да је њен став нетачан и непожељан.³⁰

Преклапање историје и друштвеног памћења

Будући да би по овој склоности историчара да открију и изнесу на видело неко могао закључити да су историчари у супротном табору од чувара друштвеног памћења, потребно је нагласити да разлика међу њима није ни тако оштра ни тако чврста као што сам је до сада зацртао. Постоји мишљење (посебно у вези с постмодернизмом) да, у ствари, не постоји никаква разлика између историје и друштвеног памћења. Према том ставу пука је варка труд да се изнова створи прошлост и сваки историјски текст носи неумитни печат садашњости и говори много више о садашњости него о прошлости. О вредностима овог суштински разорног става говорићу у поглављу 7. Сада је довољно истаћи да пад историје у друштвено памћење одговара одређеној врсти скептичних теоретичара, али нема готово никакву подршку историчара. Међутим, постоје знатна преклапања. Не би било исправно да тачност истраживања припишемо искључиво професионалним историчарима. Као што је Рафаел Самјуел подвукао, у овој земљи постоји читава војска одушевљених аматера који истражују све, од породичног родослова до парних локомотива; њихова готово болесна потреба за тачношћу је непревазиђена.³¹ Академски историчари могу се оградити од искривљавања која носи друштвено памћење, али велики број данас устаљених историјских тема произашао је из изричите политичке потребе – мислимо на историју радничког покрета, историју покрета за женска права и историју Африке. Није увек могуће повући јасну разлику између историје и друштвеног памћења јер историја одрађује неке задатке друштвеног памћења. А најважније од свега можда је и то да је само друштвено памћење значајна тема историјског истраживања. Оно има средишње место у свим облицима јавне свести, од демократске политике до друштвених обичаја

³⁰ Eric M. Sigsworth (приређивач), *In Search of Victorian Values*, Manchester University Press, 1988; T. C. Smout (приређивач), *Victorian Values*, British Academy, 1992.

³¹ Raphael Samuel, „Unofficial knowledge“, у свом делу: *Theories of Memory: Past and Present in Contemporary Culture*, Verso, 1994, 3–39.

и културног укуса, и свеобухватна друштвена историја не може да занемари ту чињеницу. Усмена историја је делимично покушај да се протумачи ова димензија (в. поглавље 11). Тако се историја и друштвено памћење нападају једно другим.

И поред ових сагласности, ипак је значајна разлика коју историчари повлаче између свог посла и друштвеног памћења. Без обзира на то да ли је друштвено памћење у служби тоталитарног режима или потреба интересних група у оквиру демократског друштва, његова вредност и изгледи за опстанак зависе искључиво од његове применљиве делотворности: садржај тог памћења мењаће се према контексту и приоритетима. Наравно, историјска наука није лишена прорачуна у односу на практичну применљивост. То је делом и зато што много јасније од Ранкеа схватамо да се историчари не могу сасвим удаљити од свог времена, а делом се и богатство историје – као што ћу доказати у наредном поглављу – увећава када одговара на текућа кључна питања. Највећи број историчара свакако би истакао да се од чувара друштвеног памћења разликују по потреби да им се открића руководе искључиво историцистичким начелима која смо описали у овом поглављу – историјска свест треба да има превагу над друштвеном потребом. Ово начело брани се сопственим вредностима, али га треба подржати ако желимо да нешто научимо од историје, а не само да у њој пронађемо одраз онога што нас тог тренутка занима. Сада прелазим на ту могућност.

Митови популарне историје

Када су Немци упали у Француску у мају 1940. године, британски експедициони корпус је био приморан да се повуче све до луке Денкерк, одакле је евакуисан под тешком паљбом. Многи су у Британији то погрешно протумачили као успех, и „дух Денкерка“ постао је синоним за весели оптимизам и одлучност у готово безизлазној ситуацији.

На ускршњи уторак 1282. године народ Палерма је устао против Француза. Тада су погубили све које су успели да нађу у цркви на вечерњој служби. „Сицилијанско вечерње“ је постало знамен неизмерне моћи народног устанка да удари без упозорења и да избаци стране окупациони снаге. Због тога је његов одјек стигао много

даље од непосредног историјског контекста. И мафија потиче из средњовековне Сицилије, где је била једно од бројних тајних братстава која су спроводила псеудофеудални систем изван граница закона. „Барони“ мафије владали су својим непосредним окружењем; добронамерност је често била у спречи с немилосрдном применом сопствене власти. Крајем 19. века појединци из мафије су се нашли међу бројним италијанским исељеницима у Сједињеним Америчким Државама, где су се укључили у принудну заштиту и организовани криминал. Италијанско-америчка мафија постала је позната у јавности због незаконите производње алкохола током прохибиције (1919–1933) и постепено постала део америчких митова.

Представници тринаест британских колонија у Северној Америци, укључујући Џона Адамса, Томаса Џеферсона и Бенџамина Франклина, састали су се 1776. године у Филадельфији и потписали Декларацију о независности, одбацили британску власт и основали Сједињене Америчке Државе. Данас су општепознати и о њима се, као о „родоначелницима“ Америке испредају праве бајке. Веома ретко се догађа – чак се сматра неродољубљем – да родоначелнике неко подвргне озбиљном критичкоисторијском разматрању.

Малком Икс (1925–1965), водећа личност радикалног покрета за грађанска права црнаца у Сједињеним Државама током шездесетих година 20. века, тражио је нову оцену мита о америчкој историји и улоге које су у њој имали Африканци.

Доба просвећености и романтичари

Просвећеност је у 18. веку настала из научне револуције претходног столећа, која је наглашавала значај учења преко посматрања и дедукцију, насупротив беспоговорном прихватању ауторитета прошлости. Мислиоци из доба просвећености, попут Монтескјеа и Русоа, применили су те идеје на људско друштво, подучавали да је „природно“ стање човека да буде слободан и да људским понашањем треба да руководи разум, а не нека неразумна и „неприродна“ традиција или религија. Филозофија просвећености значајно је утицала на вође Француске револуције.

Романтизам је био културни и интелектуални покрет с почетка 19. века, под великим утицајем идеја Француске револуције. Тражио је слободу осећања која ће допринети досезању вечних истина. Романтичари су били надахнути средњовековним романсама и причама, на пример причама о краљу Артуру.

Национализам, који такође има корене у Француској револуцији, наглашава значај осећања колективног националног идентитета. Национализам се углавном бави очувањем и неговањем „традиционалног“ националног језика и културе, али се може поистоветити и са идејом државе једног народа која је организована према националном етничком поретку.